

סימן ה

האם יש לברך על מאכל שמוכרח לאוכלו

פתיחה

איתא במשנה ברכות (מ"ד ע"א) "השותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו", ובגמרא (מ"ד סוף ע"ב) שאלו "לצמאו לאפוקי מאי, א"ר אידי לאפוקי למאן דחנקתיה אומצא" עכ"ל הש"ס. מבואר כאן, שהשותה מים כדי להעביר מה שנתקע בגרונו, אם אינו צמא אינו מברך, שהרי שותה לאונסו, ואינו נהנה.

ועפ"ז כתבו התוס' (מ"ה ע"א ד"ה דחנקתיה) דאם שותה שאר משקין (שהם טעימים מצד עצמם, שלא כמו המים שהם טעימים רק אם צמא) לרפואה, כגון דחנקתיה אומצא כנ"ל מברך, הואיל ונהנה בשתייתו, וכ"כ ר' יונה והרא"ש. (ואיך הדין בכה"ג אם שותה משקה סודה, אם דומה למים או לשאר משקין, עי' שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' מ"ד).

האוכל לרפואה

וכתב מרן הב"י (או"ח סי' ר"ד), שמקור דבריהם (של התוס', ה"ר יונה והרא"ש) הוא מדין שמן זית (ברכות ל"ה ע"ב) שמבואר שאם שותה השמן זית עם אניגרון, דהיינו שחושש בגרונו וצריך רפואה, ומוסיף עם השמן מי סילקא, מברך העץ. (עי' סי' ר"ב ס"ד), ומבואר שם בסוגיא, דקמ"ל דאע"ג דמכין לרפואה, מברך, כיון שנהנה, ונתחדש לנו כאן, ש"האנוס" באכילתו (שאוכל לרפואה), אם נהנה מברך.

האוכל דבר איסור במקום סכנה אם מברך

ועוד כתב מרן הב"י (שם) בשם רי"ו, שהאוכל ושותה לרפואה אינו מברך, וכן האוכל דבר איסור, בין אכלו כשהיה במקום סכנה ("אנוס"), ובין אכלו שלא במקום סכנה, אינו מברך עליו, וכתב שכן כתב הרמ"ה, ותמה עליו מרן הב"י מדין שמן זית עם אניגרון כנ"ל.

ועל מה שכתב ר' ירוחם שאין לאוכל דבר איסור במקום סכנה לברך, כתב הב"י "ואין כן דעת הרא"ש, שכתב, שחולה שאוכל ביוה"כ ("אנוס") מברך, ומזכיר יעלה ויבוא, וכ"כ הגה"מ", ומכאן לומד הב"י שודאי שדעת הרא"ש והגה"מ לברך ג"כ על האוכל מאכל איסור במקום סכנה, דמאי שנא, הכא והכא אסור לאכול, וכיון שהוא במקום סכנה

דברי עני – הלכות ברכות

כשאוכל אוכל בהיתר, לכן יברך, והוסיף הב"י שנתבאר לעיל (בסימן קצ"ו), שהרא"ש סובר כהראב"ד שהאוכל איסור (אפילו שלא במקום סכנה) מברך עליו, דלא כרמב"ם, (וכ"ש שיברך במקום סכנה), וסיים הב"י, שאם אוכל במקום סכנה גם הרמב"ם יודה לראב"ד שיברך, כרא"ש, ודלא כר' ירוחם. משמע מסקנת מרן הב"י, שאכילה באונס שמה אכילה ויברך, כל זמן שאוכל בהיתר, כגון במקום סכנה.

האנוס באכילתו

עוד כתב מרן הב"י, שכתוב באהל מועד בשם הרא"ה, שכל אכילה שע"י אונס, אע"ג שנהנה, לא שייך לברך עליו, כדין אישה שנאנסה, דאע"ג דסופה ברצון, נחשבת כאנוסה (כתובות נ"א ע"ב), והב"י לא העיר ע"ד מאומה.

ולכאורה צ"ע, דאם מסקנת הב"י לברך על מאכל של איסור במקום סכנה, כמברך על אוכל ביוה"כ במקום חולי, א"כ מ"ט לא העיר ע"ד האהל מועד דבר, והרי הוא נגד מסקנתו לעיל, כמו שהעיר ע"ד ר' ירוחם, ומאי אולמיה האי אונס מהאי אונס, סו"ס נהנה, כדין שמן וכו', וע"כ שיש חילוק בין נידון ר' ירוחם לנידון האהל מועד. כדלקמן.

מחלוקת הב"י והב"ח

והנה על עצם מה שהשוה מרן דין אוכל (אוכל כשר) ביוה"כ, לדין האוכל אוכל של איסור (כחזיר) במקום סכנה, ולפי"ז כתב שיש מחלוקת בין הרא"ש לר' ירוחם, תמה הב"ח, דודאי אין שום פלוגתא בין ר' ירוחם לבין הרא"ש, דיש חילוק גדול בין אם אוכל מאכל היתר בשעת איסור, לאוכל מאכל של איסור ממש, וכן פסק הב"ח, שאם אוכל ביוה"כ מברך, משא"כ אם אוכל מאכל של איסור, אינו מברך, ודלא כשו"ע (או"ח סי' קצ"ו, עיי"ש).

והנה אע"פ שחילוק הב"ח נראה אמיתי, מ"מ לא ביאר רבינו הב"ח דבריו כדי הצורך, דסו"ס מאי שנא, וכן צ"ע במה נחלקו הב"ח ומרן, אם הרא"ש ור' ירוחם נחלקו, או לא.

והנראה לפענ"ד ביסוד מחלוקתם, דלפי דעת מרן חז"ל תיקנו ברכה לכל מי שאוכל אוכל בהיתר, כיון שנהנה, ואע"פ שאנוס הוא באכילתו, מ"מ סו"ס נהנה, ומה שאוכל איסור או אוכל בזמן האיסור, אין כאן שום סיבה שלא יתקנו חז"ל ברכה, כי סו"ס נהנה בהיתר.

אולם, רבינו הב"ח סובר שעל חפץ האסור באכילה לא יתקנו חז"ל ברכה. כי איך שייך לברך על חזיר (לדוגמא) להשי"ת, ואע"פ שנהנה בהיתר, אנוס הוא באכילתו, לכן לא יברך. אך אם אוכל אוכל כשר בזמן האסור באכילה, ודאי יש עליו חיוב

סימן ה – האם יש לברך על מאכל שמוכרח לאוכלו

ברכה, ואין שייך לומר שיפקיעו חז"ל דין ברכות הנהנין בזמן האסור באכילה. כי חיוב ברכה הוא על אוכל אוכל כשר. לכן אם נהנה בהיתר ביוה"כ ודאי יברך.

מה הדין באוכל איסור דרבנן במקום סכנה

ולפי טעם הב"ח יל"ע אם יש לברך על האוכל **איסור דרבנן**. דאף שהב"ח לא חילק בזה, מ"מ אכתי צ"ע. דכל סברת הב"ח לא לברך היא, כי לא תיקנו ברכה על מאכל האסור באכילה **מצד עצמו**. אולם איסור דרבנן יתכן שאינו אסור באכילה מצד עצמו, ורק חז"ל אסרו **לאדם** לאוכלו. עי' שו"ת יביע אומר (ח"א י"ד סי' ד' אות ד' והלאה, ושם סי' יד' אות ח' והלאה, ובפרט בעמ' רי' בהערה), וצ"ע.

ונראה שיש לנו בזה ס"ס. ספק שמא הלכה כמרן, ואת"ל דהלכה כב"ח, דילמא מודה הב"ח באיסור דרבנן, ולקיים פסק מרן **ודאי מהני ס"ס בברכות**, וכמו שהביא מרן הראש"ל שליט"א בספריו.

ביאור החילוק בין אוכל לרפואה לאנוס בעצם אכילתו

רק פש גבן לבאר מ"ט אין מרן הב"י חולק ע"ד הרב אוהל מועד.

בשו"ע (או"ח סי' ר"ד ס"ח) כתוב שהאוכל לרפואה ונהנה מברך, והרמ"א בהג"ה כתב "אם אנסוהו לאכול, אע"ג דהחייך נהנה אינו מברך, הואיל ונאנס". (ב"י בשם אהל מועד, והרא"ה, כנ"ל) וכבר ביארנו שבפשטות אין מרן חולק בזה על הרמ"א.

ולקמן (בסעיף ט') כתב מרן זצ"ל "אכל מאכל או משקה של איסור מפני הסכנה, מברך עליו תחילה וסוף", והרמ"א לא העיר דבר, והקשה הרב ט"ז (ס"ק י"ב) על הרמ"א, שאם כתב שהאנוס בזמן שאוכל אינו מברך, מדוע לא השיג על מרן בענין האוכל איסור שפסק מרן לברך, הרי גם הוא אנוס. "והוא תמוה מאד בעיני, דדא ודא אחת היא, ומ"ד הא לפטור (לא לברך על אנוס באכילה. ד. א) לא אמר הא לחייב" (במקום סכנה. ד. א) עכ"ל הט"ז, וכעיי"ז הקשה הרב מג"א (ס"ק כ') וז"ל "ומה לי אם אנסוהו אחרים או אנסוהו מן השמים". אבל סיים ע"ז המג"א "מיהו אפשר לחלק בזה" עכ"ל. וסברת החילוק נראית פשוטה ומבוארת (עד כדי שצ"ע על הט"ז שהחשיב מאד את הקושיא), והביאה הרב משנ"ב (שם ס"ק מ"ה) בשם הא"ח (שעה"צ סק"מ), דבנידון האהל מועד והרמ"א הוא אנוס בעצם אכילתו, ובזה אע"פ שנהנה, מ"מ כיון שבאמת לא היה רוצה כלל באכילה זו, לא שייך שיתקנו חיוב ברכה בכה"ג. אך בחולה הנצרך לאכול לאנוס, אע"ג שמרצונו לא היה אוכל, מ"מ כיון שהוא חולה וחפץ להתרפא באותו המאכל (בהיתר), אז בשעה שהוא

דברי עני – הלכות ברכות

אוכל הוא אוכל בנחת ברצון ובהנאה, ובלי שום כפיה, לכן ודאי יברך, ואה"נ, אם נפשו קצה במה שאוכל (כגון שאוכל נחש וכדו' ונגעל ממנו), בכה"ג ודאי דלא יברך, שאנוס הוא ממש באכילתו ואינו נהנה. (ע' משנ"ב ס"ק מ"ח), וע"ע בשו"ת האלף לך שלמה (או"ח סי' צ'), שביאר החילוק בין אם אנוס בעצם האכילה, לחולה, עיי"ש, וע"ע שו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' י').

והאוכל דבר איסור במקום סכנה, שדעת ר' ירוחם לא לברך, ופסק מרן לברך, עי' שע"ת לעיל (או"ח קצ"ו) שהביא בשם הרב פנים מאירות שפסק כר' ירוחם, אך עי' שעה"צ (ס"ק מ"א), שכתב שלא רצה אפילו להביא דעתו, כי רוב הפוסקים פסקו כמרן לברך, ורק באנוס על עצם האכילה אין לברך, כפסק רבינו הרמ"א בשם אהל מועד, וגם בזה כתבנו שדעת הט"ז לברך (וכ"מ במג"א, אף שסיים שיש לחלק כנ"ל).

אולם, בענין שיטת הב"ח לחלק בין האוכל חפצא של איסור, לאוכל היתר בזמן איסור, לא מצאתי באחרונים שיביאו דעתו, ואדרבה, המג"א (ס"ק כ"א) השיג עליו בזה, עיי"ש, ואף הרב משנ"ב לא הביאו. עי' היטב במשנ"ב (ס"ק מ"ו).

ולכן נראה שהעיקר בזה כדעת מרן, דתמיד יש לברך באנוס בהיתר, חוץ מאנוס בעצם האכילה כפסק הרמ"א, וכ"ד מרן, כמבואר.

דעת מרן הראש"ל שליט"א בענין האוכל איסור במקום סכנה

אלא שראיתי בחזו"ע ט"ו בשבט (עמ' קנ"ט והלאה) שפסק שהאוכל איסור במקום סכנה לא יברך, שקי"ל סב"ל נגד מרן. משא"כ חולה האוכל ביוה"כ, כאן גם הב"ח מודה לברך, וסיים שם (בעמ' קס"ב) "וקי"ל סב"ל אף נגד מרן, ושב וא"ת עדיף" עכ"ל.

ויל"ע בדבריו איך הדין באיסור דרבנן כנ"ל, ולי עני צ"ע אם מחמת סברת הב"ח (והדרישה עמ' ש"ו, ואף שבחזו"ע הביא עוד פוסקים דס"ל כב"ח) נפסוק סב"ל נגד מרן ורוב הפוסקים, ואף כאן יש לנו ס"ס, דלדעת הראב"ד וסייעתו יש לברך אף האוכל איסור במזיד, ואת"ל שהלכה כרמב"ם שלא יברך, שמא יודה הרמב"ם במקום אנוס וחולי, וכמו שכ"כ הב"י בהדיא.

העצה היעוצה למעשה

ונראה שכדאי מאד לצאת מן הספק, ולפטור את האיסור באוכל היתר (היכא דאפשר), ומ"מ המברך כדעת מרן ורוה"פ אין מזניחין אותו (חיים שאל ח"ב סי' ט"ו), וודאי דלא הפסיד.

סימן ה – האם יש לברך על מאכל שמוכרח לאוכלו

חולה שיש בו סכנה ובשלו בשבילו בשבת אם יברך

וחולה שיש בו סכנה שצריך לבשל לו אוכל בשבת, האם יש יברך על האוכל, עיין חזון עובדיה (שם עמ' קס"ב) שכתב בשם הרא"ה (ריש פרק שלשה שאכלו) שהאוכל בהיתר מעשה שבת שבושל על ידי ישראל ודאי מברך. כיון שהתירוהו בכך, וכן כתבו גם הריטב"א והפרדס והמאירי ושיטה מקובצת, ודלא כהאהל מועד עיי"ש.

ולענ"ד בנידון זה נראית פשוטה, דכאן לא רק שהאוכל אינו אסור באכילה מצד עצמו, אלא גם הזמן ראוי לאכילה, ורק נעשה איסור בגוף המאכל, ואין זה קשור עם הברכה על האוכל, וכאן שנעשה המעשה בהיתר ודאי מברך.

סיכום והעולה מכל האמור

מצאנו ו' מקרים בנד"ד.

א. האוכל לרפואה

האוכל לרפואה, אם גם נהנה, כגון ששותה מים וצמא מברך, ואם אינו צמא לא יברך, שהרי לא נהנה, ובשאר משקים תמיד מברך, שנהנה. (רוה"פ, ודלא כר' ירוחם).

ב. זמן האסור באכילה

חולה האוכל בזמן האסור, כגון ביוה"כ (כ"ש בשאר צומות), דעת רוה"פ שחייב לברך, וכן עיקר.

ג. האוכל איסור דרבנן

חולה האוכל איסור דרבנן, דעת מרן לברך, ויתכן שכן דעת הב"ח, לכן נראה שהעיקר לברך.

ד. חולה האוכל איסור תורה

חולה האוכל איסור תורה, דעת מרן לברך, ודעת הב"ח שלא יברך, ומרן הראש"ל שליט"א פסק כב"ח מטעם סב"ל, ולפענ"ד העיקר בזה כמרן לברך.

ה. האנוס באכילתו

האנוס בעצם אכילתו, דעת הרמ"ה ואהל מועד וכן הכריע הרמ"א שלא יברך, והט"ז פסק לברך, והעיקר כרמ"א דסב"ל, וכ"פ המשנ"ב ומרן הראש"ל שליט"א.

ו. מעשה שבת לחולה

חולה שבישלו בשבילו בשבת בהיתר, דעת רוה"פ לברך, וכן עיקר, כפסק מרן הראש"ל שליט"א.

